

УДК 159.9 316.6

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ КУРСАНТІВ У НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ МІСТА ХАРКОВА

Гура С.О., к. пед. н., викладач
кафедри психології діяльності в особливих умовах діяльності
Національний університет цивільного захисту України

У статті вивчено проблеми безпеки сучасної молоді людини в освітньому середовищі. Розглянуто теоретичні питання психологічної безпеки та психологічної безпеки в освітньому середовищі, досліджено особливості психологічної безпеки освітнього середовища курсантів і студентів Національного університету цивільного захисту України м. Харкова, проаналізовано зв'язок ситуативної тривожності із захищеністю, задоволеністю і ставленням до освітнього середовища.

Ключові слова: безпека, психологічна безпека, безпека в освітньому середовищі, тривожність, захищеність, задоволеність, студенти, курсанти.

В статье изучены проблемы безопасности современного молодого человека в образовательной среде. Рассмотрены теоретические вопросы психологической безопасности в целом и психологической безопасности в образовательной среде, исследованы особенности психологической безопасности образовательной среды в Национальном университете гражданской защиты Украины г. Харьков у курсантов и студентов, проанализирована зависимость между показателями ситуативной тревожности и защищенности, удовлетворенности и отношением к образовательной среде университета.

Ключевые слова: безопасность, психологическая безопасность, безопасность в образовательной среде, тревожность, защищенность, радость, студенты, курсанты.

Hura S.O. FEATURES OF PSYCHOLOGICAL SAFETY OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT FOR STUDENTS OF THE NATIONAL UNIVERSITY OF CIVIL DEFENSE OF UKRAINE IN KHARKIV

A review of the safety problem of a modern young man in an educational environment. The theoretical problems of psychological safety and psychological safety in the educational environment are examined in the article. The peculiarities of the psychological safety of the educational environment in the National University of Civil Defense of Ukraine in Kharkov are studied among cadets and students, analyzer the dependence of situational anxiety and security, satisfaction and attitude to the educational environment of the university.

Key words: safety, psychological safety, safety in the educational environment, anxiety, joy, students, cadets.

Постановка проблеми. З розвитком соціуму категорія безпеки зазнала суттєвих змін. Відбуваються зміни в суспільстві, зокрема в соціально-економічній, політичній, духовно-моральній, інформаційній сферах, які, з одного боку, створюють якісно нові можливості вибору життєвого шляху, а з іншого – надають деструктивного характеру життєдіяльності людини, що викликає в багатьох людей дезорієнтацію в сучасній соціальній ситуації, негативно позначаючись на планах, цілях і якості життя, підвищують соціальну напруженість і призводять до наростання соціального неблагополуччя, зростання адикції, криміналізації соціального середовища, погіршення соціального здоров'я суспільства. Проблеми забезпечення безпеки об'єктивно зачіпають усі сторони нашої життєдіяльності й мають різноплановий характер [12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у становлення предметного поля безпеки зробили дослідження, у яких розглядають різні компоненти психологічної безпеки з погляду суб'єктів

взаємодії (Р.В. Агузумцян, О.Г. Асмолов, І.О. Баєва, С.В. Белов, В.Т. Ганжін, П.Н. Єрмаков, Ю.П. Реан, В.В. Рубцов, В.В. Семикін, К.В. Чернов, Л.І. Шершньов).

Істотно вплинули на становлення соціально-психологічного розуміння безпеки роботи, в яких вивчені професійна діяльність фахівців екстремального профілю (В.П. Вишневська, І.Б. Лебедев, Н.А. Потапова); педагогічні аспекти підготовки підростаючого покоління у сфері безпеки життєдіяльності (Р.І. Айзман, В.В. Марков, Ю.В. Репін, Ю.В. Чеурін та ін.); психологія безпеки (Ю.П. Зінченко, М.О. Котик); психологічна безпека в освіті (І.О. Баєва, В.В. Бедрина, Т.Н. Березина, О.А. Елисеєва); проблеми формування культури безпеки як невід'ємного складника сучасної освіти (Б. Вуйтович, А.О. Деркач, Г.Г. Зейналов, М.Б. Калашникова, М.А. Кечина, Г.М. Коджаспірова, В.Н. Мошкін).

Постановка завдання. Одним із перспективних завдань психологічної безпеки особистості є узагальнення та синтез підходів з метою визначення інтегративного ре-

сурсу психологічних можливостей людини, що забезпечують його безпеку. Не менш важливими завданнями є вивчення безпеки як об'єктивного суспільного явища, виявлення вікових, гендерних, професійних особливостей, що впливають на психологічні аспекти безпеки людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. У психології категорія безпеки активно використовується із середини ХХ століття насамперед у роботах дослідників гуманістичної орієнтації [2]. Так, А. Маслоу, один із основоположників гуманістичної психології, в ієрархічній моделі мотивації виділяв серед п'яти «рівнів» потребу в безпеці й захисті. Сюди включені потреби в організації, стабільності, в законі та порядку, в передбачуваності подій, у свободі від таких загрозливих сил, як хвороба, страх і хаос. А. Маслоу припустив, що певні типи невротичних дорослих людей в основному мотивовані пошуком безпеки.

Е. Фромм, розвиваючи «гуманістичний психоаналіз», говорив про те, що небачена свобода від жорстких соціальних, політичних, економічних і релігійних обмежень потребувала компенсації у вигляді почуття безпеки й почуття належності до соціуму. Він уважав, що ця прірва між свободою та безпекою стала причиною безприкладних труднощів у людському існуванні.

«Обговорюючи проблему небезпеки й безпеки в її різних аспектах, – зазначає М.Ю. Зеленков, – варто згадати одне з положень «Філософії життя», що отримала помітний розвиток у кінці ХХІ – на початку ХХ століть. Сутність цього положення в тому, що людина приречена на небезпеки, бо життя небезпечна в усіх своїх виявах. Той, хто хотів би забезпечити її повну безпеку, просто не мав народитися. Більше того, небезпека є необхідним чинником еволюції всього живого, прогресу громадського життя. Вона вимагає активного і творчого ставлення до навколишнього природного й соціального середовища, пошуку відповідних заходів і механізмів» [9].

Психологія безпеки вивчає соціопсихологічні явища та процеси, що виникають у ситуації загрози (небезпеки). Ми розглядаємо структуру психології безпеки у двох аспектах: психологічна безпека середовища та психологічна безпека особистості. Психологічна безпека середовища в соціальному аспекті визначена як стан середовища, вільний від виявів психологічного насильства у взаємодії людей, сприяє задоволенню основних потреб в особистісно-довірчому спілкуванні і створює референтну значущість середовища, як наслі-

док, забезпечує психологічну захищеність її учасників.

Психологічно безпечне освітнє середовище розуміють як середовище взаємодії, вільне від виявів психологічного насильства, яке має референтну значущість для суб'єктів навчально-виховного процесу (в плані позитивного ставлення до неї), що характеризується переважанням гуманістичної централізації (тобто централізації на інтересах (виявах) своєї сутності й сутності інших людей) і відображається в емоційно особистісних і комунікативних характеристиках її суб'єктів. Психологічно безпечне освітнє середовище вищого навчального закладу таке, в якому більшість учасників мають позитивне до нього ставлення, високі показники індексу задоволеності потреб і захищеності від психологічного насильства. Психологічно безпечне освітнє середовище є ефективною міжособистісною взаємодією, що сприяє емоційному благополуччю студентів (курсантів) і науково-педагогічного колективу, розвитку психологічно здорової особистості, особистісному зростанню студентів (курсантів), професійному зростанню й науковому довголіттю науково-педагогічного колективу, гармонізації їхньої особистості.

Психологічна безпека освітнього середовища відображається в показниках захищеності її суб'єктів, що виявляється в характеристиках психічного здоров'я [5].

Основою досягнення високого рівня професіоналізму та важливим особистісним ресурсом у професійному становленні фахівців, зокрема представників тих професій, які пов'язані з особливими умовами й характеризуються впливом значної кількості стресогенних чинників [11]. Професійна діяльність рятувальника – одна з найскладніших, адже не тільки протікає в умовах постійного ризику, а й водночас належить до типу «людина – людина», тобто включена до складної взаємодії з іншими людьми. З огляду на це, професійна підготовка рятувальників вимагає накопичення курсантами знань та уявлень про екстремальну ситуацію й особливості адаптації до неї, здобуття досвіду саморегуляції в умовах небезпеки, формування професійних якостей, релевантних вимогам професії.

Службові обов'язки майбутніх рятувальників пов'язані з високим ступенем ризику, великим психічним і фізичним напруженням, прийняттям відповідальних рішень. Діяльність рятувальників висуває підвищені вимоги як до фізичного, так і до психічного стану. Робота фахівців цього напрямку вимагає від них уміння долати страх, швидко мобілізуватися в момент високого емоційного

напруження. Професійна діяльність співробітників системи ДСНС характеризується високим рівнем емоційної напруженості.

Тому безпека для курсантів Національного університету цивільного захисту України має різний і багаторівневий аспект засвоєння як об'єктивного явища.

Отже, метою дослідження є вивчення особливостей психологічної безпеки освітнього середовища в Національному університеті цивільного захисту України м. Харкова в курсантів і студентів.

Дослідження проводилось на базі Національного університету цивільного захисту України. У групу досліджуваних увійшли студенти й курсанти соціально-психологічного факультету I та IV курсів. Вік досліджуваних – 17–22 років.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: вивчити особливості особистісної тривожності студентів, курсантів I та IV курсів; дослідити рівні задоволеності, захищеності і ставлення до освітнього середовища студентів, курсантів I та IV курсів.

Досліджуючи задоволеність курсантів і студентів життям у Національному університеті цивільного захисту України, використовували методика «Вивчення задоволеності учнів життям під час навчання» А.О. Андреева. У ході дослідження отримані групові результати, які представлені в діаграмі (рис. 1).

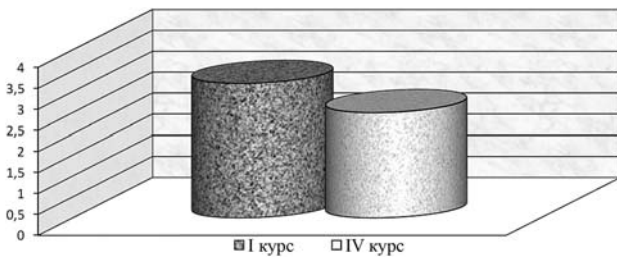

Рис 1. Задоволеність життям під час навчання курсантів і студентів різних курсів НУЦЗУ (бали)

Розглядаючи діаграму, можна сказати, що на I курсі коефіцієнт задоволеності – 3, це високий рівень задоволеності.

Узагальнююемо результати за методикою «Вивчення задоволеності учнів життям під час навчання» А.О. Андреева, показник рівня задоволеності курсантів I курсу вищий, ніж курсантів IV курсу навчання.

На основі методики І.А. Баєвої «Психологічна безпека освітнього середовища» можна виділити декілька критеріїв:

- «ставлення до освітнього середовища»;
- «захищеність від одногрупників»;
- «захищеність від викладачів»;
- «задоволеність життям у ВНЗ».

Таблиця 1

Ставлення курсантів і студентів різних курсів НУЦЗУ до освітнього середовища (відсотки, %)

Характеристика	Курс	
	I курс	IV курс
« + » позитивне ставлення	92	87,5
« - » негативне ставлення	0	12,5
« +/- » нейтральне ставлення	8	0

Студенти й курсанти різних курсів переважно задоволені навчанням у Національному університеті цивільного захисту України. Такі показники характеризують стан захищеності студента/курсанта від погроз його достоїнству, душевному благополуччю, позитивному світосприйняттю у ВНЗ.

Для наочності можна подати ці дані у вигляді діаграми (рис. 2), де 1 – «позитивне ставлення», 2 – «нейтральне ставлення», 3 – «негативне ставлення» курсантів і студентів Національного університету цивільного захисту України до освітнього середовища.

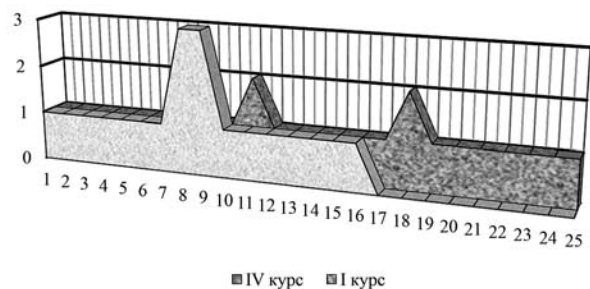

Рис. 2. Ставлення курсантів і студентів різних курсів НУЦЗУ до освітнього середовища (кількість осіб)

Із цієї діаграми добре та чітко видно, що студенти й курсанти I та IV курсів переважно задоволені навчанням у Національному університеті цивільного захисту України.

Таблиця 2

Рівні захищеності курсантів і студентів НУЦЗУ різних курсів від одногрупників і викладачів (відсотки, %)

Від кого Рівень	Захищеність від одногрупників		Захищеність від викладачів	
	I курс	IV курс	I курс	IV курс
Дуже високий	40	37,5	52	31,25
Високий	48	18,75	44	37,5
Середній	4	25	4	18,75
Низький	8	6,25	0	6,25
Дуже низький	0	12,5	0	6,25

За одержаними результатами можна сказати, що курсанти і студенти I курсу відчують себе більш захищеними від негативного спілкування та впливу збоку, ніж чотирикурсники. Хоча невелика кількість осіб вважають себе мало захищеними, все одно необхідно звернути увагу на клімат і соціальні взаємини у групах I та IV курсів.

Щодо захищеності від викладачів, то курсанти і студенти I курсу також вважають, що викладацький колектив цілком коректно ставиться до курсантів і студентів. Такі викладачі можуть цілком забезпечити навчальний процес без образ і приниження. Якщо розглянути показники IV курсу, то вони мають зовсім протилежний характер. Але, незважаючи на те що високі показники преважують, не можна не звернути увагу на тих осіб, котрі вважають, що до них ставлення з боку викладацького колективу не найкраще. Такі показники ймовірні, адже викладачі, які викладають у I та IV курсів, різні за фахом, за видом служби, вільнонаймані та військовослужбовці, за освітнім рівнем, і предмети, які вони викладають, мають своєрідну специфіку, великий відсоток – це професійно-орієнтовані предмети. Тому треба звернути увагу на захищеність студентів і курсантів від негативного ставлення з боку викладачів на IV курсі.

Рівні задоволеності життям курсантів і студентів на I та IV курсах знаходяться на високих рівнях. Такі показники дають позитивний настрій на благополуччя університету, адже можна говорити про сприятливий емоційний стан курсантів і студентів, переважання позитивного настрою на навчання, про високу задоволеність своїми навчальними результатами, що підтверджують результати першої методики.

Для обох курсів рівень ситуативної тривожності не перевищує ланку середнього рівня. Характеристика ситуативної тривожності визначається напруженням, занепокоєнням, нервозністю, порушенням уваги та координації рухів. Але отримані результати приємно дивують, адже для наших досліджуваних можливість вияву таких характеристик мінімальна.

Результати за методикою «Психологічна безпека освітнього середовища» І.А. Баєвої, показали, що студенти і курсанти I курсу Національного університету цивільного захисту України відчувають себе досить захищеними від негативного впливу з боку одногрупників.

Розрахунки дослідження взаємозв'язку ситуативної тривожності й захищеності від одногрупників подано в таблиці 3. Більш точний математичний метод для обчислення – метод кореляції r-Пірсона.

Таблиця 3

Показники взаємозв'язку ситуативної тривожності й захищеності курсантів і студентів I курсу НУЦЗУ від одногрупників за критерієм

Показники	X	Y	DX	DY	σ_X	σ_Y	$\rho=0,05$
Бали	2,04	4,05	0,12	0,61	0,34	0,78	0,4

Такі показники цілком вірогідні, так як на I курсі мотивами є досягнення успіхів у навчанні та загалом навчальний процес. Можна сказати, що для курсантів і студентів на цьому етапі важливим є отримання базових знань, відмінних оцінок, здати першу сесію, написання курсової роботи. Також показники говорять про те, що курсанти і студенти I курсу відчувають себе досить захищеними й не відчувають загрози від своїх одногрупників. Отже, дані, отримані за результатами математичних підрахунків, є досить вірогідними.

Взаємозв'язок ситуативної тривожності й захищеності від викладачів статистично не значущий, тобто рівні ситуативної тривожності та безпосередньо захищеності від викладачів не пов'язані один із одним. На I курсі курсанти і студенти мають довірливі взаємини з викладацьким складом. З боку викладачів вони відчувають і захист, і розуміння, позитивний настрій на навчання й отримання нових знань. Саме ці характеристики важливі для курсантів і студентів на перших курсах навчання, що й показали результати вище.

Висновки з проведеного дослідження. У Національному університеті цивільного захисту України студенти і курсанти різних курсів переважно задоволені навчанням. Дослідження показало, що показники, які характеризують стан захищеності студента/курсанта від погроз достоїнству з боку одногрупників або викладацького складу, душевному благополуччю, позитивному світосприйняттю, у цьому ВНЗ на I курсі більш сприятливі, ніж на IV курсі.

Отже, дослідження, яке проводилось на базі Національного університету цивільного захисту України, можна вважати успішним, оскільки натепер є результати позитивних і негативних моментів університету, що свідчить про бажання зростати й розвиватися методом проб і помилок для досягнення кращих результатів.

Основними завданнями організації безпечного освітнього середовища в Національному університеті цивільного захисту України є такі:

- виявлення чинників ризику порушення педагогічної безпеки для психотипу освіт-

нього середовища в умовах освітнього процесу;

- обґрунтування умов організації безпечного освітнього середовища та вимог до розробки її ефективної структури;

- розробка погодженого з викладачами, адміністрацією і студентами плану дій (методів, технологій) із перетворення навчально-виховного середовища в середовище, психологічно безпечне, комфортне, сприятливе для соціалізації, навчання, виховання й усебічного розвитку студента.

Отже, вищевикладене дає змогу зробити висновок, що в основі забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища вишу знаходяться прогнозування, виявлення, регуляція й ліквідація небезпек і ризиків, що виникають в освітньому процесі.

Забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища, як наслідок, охорона й підтримка психічного здоров'я її учасників мають бути пріоритетним напрямом діяльності служби супроводу в системі освіти. Для забезпечення психологічної безпеки в освітньому середовищі необхідно проводити як групові, так й індивідуальні лекції, заняття з усіма учасниками освітнього процесу. Використовувати не тільки експрес-методи для поліпшення психологічної безпеки, а й певні корекційні роботи, консультації або тренінги.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агузумцян Р.В. Психологические аспекты безопасности личности / Р.В. Агузумцян, Е.Б. Мурадян // Вестник практической психологии образования. – 2009. – № 2 (19). – С. 40–44.
2. Баева И.А. Психологическая безопасность в образовании : [монография] / И.А. Баева. – СПб. : Союз, 2002. – 271 с.
3. Бедрина В.В. Психологическая безопасность образовательной среды: формирование понятия / В.В. Бе-

дрина, А.В. Личутин // Вестник практической психологии образования. – 2010. – № 1 (22). – С. 33–41.

4. Березина Т.Н. Эмоциональная безопасность образовательной среды и ее влияние на субъективное состояние здоровья студентов / Т.Н. Березина. – М. : Alma mater (Вісник вищої школи), 2014. – С. 36–40.

5. Елисеєва О. Субъективное благополучие подростков в образовательных средах с различным уровнем психологической безопасности: Автореф. дис. ... канд. ... психол. наук / А.А. Елисеєва. – М.: Московский государственный психолого-педагогический университет, 2011. – 23 с.

6. Зотова О.Ю. Социально-психологическая безопасность личности : автореф. дисс. ... докт. психол. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология (психологические науки)» / О.Ю. Зотова. – М., 2011. – 43 с.

7. Кечина М.А. Психологическая безопасность личности студента педагогического вуза как научная проблема: анализ, подходы к решению / М.А. Кечина // 48-е Евсевьевские чтения. Наука и образование: актуальные психолого-педагогические проблемы и опыт решения : материалы Международной научно-практической конференции с элементами научной школы для молодых ученых, посвященная 50-летию института (Саранск, 23–25 мая 2012 г.) / науч. ред. Ю.В. Варданян. – Саранск : Мордовский государственный педагогический институт, 2012. – С. 38–42.

8. Козлова А.В. Феномен психологического риска в образовании в некоторых зарубежных исследованиях начале XXI века / А.В. Козлова // Современная зарубежная психология. – 2013. – № 3. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа до : <http://psyjournals.ru/jmfp/2013/n3/63509.shtml> (04.03.2014).

9. Лызь Н.А. Модельные представления о безопасной личности / Н.А. Лызь // Известия ТРТУ. Тематический выпуск «Гуманитарные проблемы современной психологии». – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2005. – № 7. – С. 21–25.

10. Мехед Н.Г. Философия безопасности: безопасность как культурно-исторический феномен / Н.Г. Мехед // Безопасность. – М., 1992. – С. 55–58.

11. Потапова Н.А. Некоторые проблемы безопасности образовательной среды в высшей военной школе / Н.А. Потапова // Безопасность образовательной среды: сборник статей. – М. : Экон-Информ, 2008. – С. 42–46.

12. Психологическая безопасность / [В.П. Соломин, О.В. Шатровой, Л.А. Михайлов, Т.В. Маликова]. – М. : Дрофа, 2008. – 288 с.